

ТЕМА. Особливості розвитку спілкування дорослого та дитини в дошкільному віці.

ПЛАН

1. Онтогенез спілкування як найважливіший фактор психічного розвитку дошкільника
2. Форми спілкування дорослого та дитини в дошкільному віці.
3. Модель оптимального спілкування педагога з дитиною.

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. пос. Київ : Центр уч. літ., 2007. С. 38-44
2. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для самост. роботи студ. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. Київ : Академвидав, 2010. С. 206-215

Додаткова

1. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». Київ : Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.
2. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації / за ред. Т.О. Піроженко. Київ. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
3. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посібник / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловійова та ін. Київ : Видавничий дім «Слово», 2016. 248 с.
4. Піроженко Т.О. Виховуємо дитину – зростаємо як батьки : навчально-методичний посібник / Т.О. Піроженко, О.Ю. Хартман. — Тернопіль: Мандрівець, 2014. — 168 с. 11. Сіданіч І.Л. Культура взаємин батьків і дітей // Відкритий урок. Дошкільна освіта. — 2005. — № 5/6. — С. 147–166.

1. Спілкування як найважливіший фактор психічного розвитку дошкільника

Дошкільне дитинство – важливий період психічного розвитку. Вік початкового фактичного утворення особистості (за словами О. М. Леонт'єва).

- У дитини інтенсивно формуються психічні функції,
- складні види діяльності (гра, спілкування з дорослими й ровесниками),
- виникають ієрархія мотивів і потреб,
- самооцінка,
- вольова регуляція,
- моральні форми поведінки.

Спілкування (спочатку із дорослими, а згодом і з ровесниками та іншими дітьми) є найважливішим фактором психічного розвитку дошкільника. Поза спілкуванням неможливий розвиток у дитини специфічно людських психічних функцій, її особистісне становлення.

Труднощі психічного розвитку дошкільника пов'язані, як правило, із неадекватно побудованим спілкуванням між дитиною та близькими дорослими.

Походження психологічних проблем у дошкільному віці ділиться на дві групи:

1. **Несприятливі тенденції у поведінці** дитини, які ще не порушили норми, але в результаті призведуть до цього;
2. **Незнання батьками, або іншими дорослими з оточення дитини норм розвитку.** У них виникає необґрунтована стурбованість щодо дитини. Наприклад, тривога щодо надмірної захопленості дитини грою або фантазуванням у старшому дошкільному віці, або з приводу непосидючості, імпульсивності молодшого дошкільника.

Усі ці прояви є нормативними віковими особливостями розвитку дошкільника.

Деякі з небажаних проявів зникають з розвитком дитини, а деякі переходять у стійкі утворення, що закладають фундамент особистості. Подальша корекція недорозвинених у дошкільному віці психічних якостей є складною, а іноді й неможливою.

2. Форми спілкування у дошкільному віці

У роботі з дошкільниками слід орієнтуватись не просто на утримання показників психічного розвитку у межах норм, а прагнути до оптимального їх формування. При цьому слід відзначити, що простої наявності спілкування або його кількісних показників недостатньо. Яким має бути спілкування на різних етапах дошкільного дитинства, досліджено у працях Маї Іванівни Лісіної, яка

виділила чотири якісно відмінних і онтогенетично послідовних форми спілкування дошкільників з дорослим [75, с. 79–80]. Їх характеристика подається у таблиці 2.

У дослідженнях М. І. Лісіної визначено чотири якісно відмінних і онтогенетично послідовних форми спілкування дошкільників з дорослим;

– форми спілкування дошкільників з дорослим розрізняються між собою за місцем спілкування у життєдіяльності дитини, змістом комунікативної потреби, мотивом і засобами спілкування, значенням для психічного і особистісного розвитку дитини;

– протягом дошкільного дитинства послідовно змінюються такі форми спілкування: ситуативно-особистісне, ситуативно-ділове, позаситуативно-пізнавальне, позаситуативно-особистісне.

**Форми спілкування дитини з дорослим у дошкільному віці
(за М.І.Лісіною)**

Форма спілкування	Показники форм спілкування дитини з дорослим				
	Місце спілкування у системі життєдіяльності дитини	Зміст потреби у спілкуванні	Провідний мотив спілкування	Основні засоби спілкування	Значення форми спілкування у загальному розвитку психіки
I	II	III	IV	V	VI
Ситуативно-особистісна (з 2 міс.)	забезпечує виживання і задоволення первинних потреб дитини.	потреба у доброзичливій увазі дорослих	Особистісний (дорослий приваблює дитину як центральний об'єкт пізнання і діяльності; джерело ласки і уваги, не пов'язане із діями дитини)	Експресивно-мімічні операції	Загальна активація психіки дитини; формування перцептивних дій, підготовка до оволодіння хапанням
Ситуативно-ділова (з 6 міс.)	Забезпечує спільну з дорослим предметну діяльність дитини	У доброзичливій увазі дорослого і <u>співпраці з ним</u>	Діловий (дорослий приваблює як партнер у грі, зразок для наслідування, експериментування, помічник, організатор, учасник спільної предметної діяльності)	Предметнодієві операції	Розвиток предметної діяльності, підготовка до оволодіння мовленням, 1-й етап розвитку активного мовлення

I	II	III	IV	V	VI
Позаситуативно-пізнавальна (3–4 роки)	Забезпечує спільну з дорослим та самостійну діяльність дитини з ознайомлення із світом фізичних об'єктів	У доброзичливій увазі дорослого, співпраці й <u>повазі</u>	Пізнавальний (дорослий приваблює як ерудит, джерело пізнання про позаситуативні об'єкти (яких немає в оточенні), як партнер обговорення причин явищ у фізичному світі)	Мовленнєві операції	Первинне проникнення у сутність явищ, розвиток наочного мислення
Позаситуативно-особистісна (5–6 років)	Забезпечує теоретичне і практичне пізнання дитиною світу соціальних явищ	У доброзичливій увазі, співпраці й повазі, у <u>співпереживанні</u> та <u>взаєморозумінні дорослого</u>	Особистісний (дорослий приваблює як особистість, що володіє знаннями, вміннями, соціально-моральними нормами, строгий і добрий старший товариш)	Мовленнєві операції	Заохочення до моральних цінностей суспільства, перехід до дискурсивного мислення; формування готовності до школи

3. Модель оптимального спілкування педагога з дитиною

У практиці роботи вихователя з дітьми проглядаються такі стилі спілкування:

1. **Авторитарний стиль** – жорстокий стиль керівництва з опорою на дисциплінарні стягнення, покарання, подавлення ініціативи дитини. Цей стиль формує у дитини комплекс неповноцінності.
2. **Ліберальний стиль** – це принцип уседозволеності дитини. Дитина не розуміє, що можна, а що ні, зайва турбота, ласка теж не формує у дитини самостійність, дисципліну та організованість.
3. **Демократичний стиль** – найбільш ефективний стиль, який враховує дитячі потреби, інтереси, він виховує дитячу самостійність, спокій, почуття гідності.

Як ми вже знаємо з загальної психології, що мовлення складний психічний

процес, який проходить на рівні **другої сигнальної системи**. Фізіологічною основою мовлення є діяльність **слухового та рухового аналізаторів**. В усному мовленні, його змісті, темпі, ритмі, плановості відображається особистість людини (це темперамент і інтелект). Ось декілька влучних виразів про мову: «Розум людини проявляється в ясності його мовлення», «Словом пронизати можна те, що не проколеш голкою».

У спілкуванні дитини з дорослим можуть виникати певні труднощі на ранніх етапах розвитку дитини. Це пов'язано з тим, що в 3 роки у дитини автономне («своєрідне») мовлення, бо недостатньо розвинена звукова сторона мовлення, недостатній лексичний запас мови. Діти краще виражають свої бажання, думки за допомогою міміки, жестів. У 4-5 років активно здійснюється мовленнєвий розвиток дитини, дорослі починають краще розуміти дітей. У 5-7 років мова збагачується лексичний запас, звукова сторона, граматична будова, виразність мови стають більш правильними, тому дорослий з дітьми спілкується легко.

Слово може мати велику **психостимулюючу дію**. Діти більше реагують не на зміст слова, а емоційне його забарвлення. (Експеримент показав, якщо дитині говорити ласкові слова, але грубим голосом, то вони реагують по-різному: молодші плачуть, 3-4р. – ображаються, старша дошкільники – з не розумінням ситуації).

Страхи дитини, догани, гнів дорослого ранять більше, ніж якісь неприємності. Негативні емоції, викликані словом, знижують розумову діяльність, а позитивні (гумор, сміх, спокій) підвищують діяльність.

Велике значення в педагогічному спілкуванні з дітьми займає мовлення як мовне звукове явище:

- **темп мовлення**: швидкий, середній, повільний;
- **модуляція висоти голосу**: плавна, різка;
- **тональність голосу**: висока, низька;
- **ритм**: рівномірний, уривчастий;
- **тембр**: хриплий, скрипучий, голосний;
- **інтонація**, дикція мови;
- **виразність**: специфічні звуки – плач, сміх, шепіт, вдих, кашель, шумові паузи.

Найбільш сприятливе **мовлення вихователя** в спілкуванні з дітьми: плавне, спокійне, рівномірне, грамотне, необхідно дотримуватися культури мовлення з дітьми.

При вербальному спілкуванні слід вміти слухати дитину: бути уважним, дивитися на дитину, проявити інтерес до мови дитини, не перебивати дитину, а стимулювати – «я слухаю уважно», «так», «я вірю в тебе», «ого», «цікаво» (підтвердити кивком голови, дотиком до дитини).

Вихователю при вербальному спілкуванні з дитиною слід виявляти **емпатію** – позицію душевного співчуття, розуміння почуттів іншої людини, співпереживання, чуйність.

Надмірно **голосне мовлення вихователя** створює почуття напруги, шуму, тоді діти теж переходять на підвищений тон, це стомлює їх. Підвищений голос

вихователя змушує дитину – напружуватися, згинатись, схилити голову, сутулитись, дитина намагається нібито «зменшитись», боїться, замикається, а далі уникає спілкування з дорослими, а коли ще й доторкнутись до дитини, в цей час, вона здригається, тремтить, проявляє неорганізовані рухи.

Лагідний, спокійний голос вихователя розслабляє дитину, дитина усміхається, вступає легко в контакт.

Слід вчити дітей спокою, культурі спілкування один з одним, продумувати «моменти тиші», щоб в групі були «куточки спокою» або «куточки усамітнення». Не допускати галасу, крику.

У залежності від виду діяльності тон, мовлення змінюється – тон спілкування в грі, в побутовій діяльності, на занятті, під час сну різний.

У спілкуванні з дітьми великого значення надаємо й **невербальним засобам** спілкування, які підсилює **вербальну комунікацію – слова**. Сюди відносимо: жести, міміку, осанку, рухи рук, ніг, пантоміміку, сміх, сльози, положення партнерів відносно один одного, зовнішній вигляд людини, позу, тілесний контакт, одяг, атрибути костюму.

Психологи вказують на важливість такого невербального засобу спілкування – **зони спілкування**:

- **інтимна зона** (15-45 см) – допускаються лише близькі люди, з дітьми раннього та переддошкільного віку, найкраща зона при використанні дотику до дитини, поглажуванні;
- **особова, персональна зона** (45 - 120 см) – для повсякденного спілкування з дітьми переддошкільниками та дошкільниками;
- **соціальна зона** (120 - 400 см) – зона ділового спілкування з дітьми на заняттях, з колегами
- **публічна зона** (більш 400 см) – з великою групою людей.

Погляд – ключовий момент в невербальному спілкуванні. При спілкуванні рекомендується дивитись спокійно в очі співрозмовнику. При спілкуванні з групою дітей вихователь повинен погляд переводити з одних дітей на інших. Лоб, брови, очі, рот, ніс і підборіддя – виражають емоції співчуття, гніву, радості, страху, горя, інтересу, здивування.

Жестикуляція та поза відіграють теж не аби яку роль в спілкуванні, а також **одяг** («Встречают по одежке, а провожают по уму»).

Отже, вихователі повинні, як актори, працювати над засобами педагогічного спілкування.

Не забувати, що спілкування є одним з важливих засобів не тільки здобуття інформації, але й виховання, формування особистості дитини. У спілкуванні вихователя з дітьми велику роль відіграє **соціальна перцепція** (*сприйняття зовнішніх ознак людини, співвіднесення їх з її особистісними характеристиками, інтерпретацію і прогнозування на цій основі її вчинків*), а також сам вигляд вихователя, манери поведінки.